

*Н. І. Моїсєєва,
к. ф. н., доцент, завідувач кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування"
та соціально-гуманітарних дисциплін, Харківський національний технічний
університет сільського господарства імені Петра Василенка*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.6.42

СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНОСТІ: АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ

*N. Moiceeva,
C. Sci (Philosophical), assistant professor, head of the department of the UNESCO
"Philosophy of human communication" and social and humanitarian disciplines
of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko*

STATISTICAL ACCOUNT OF DEVELOPMENT OF TRAVELING SPHERE AND ITS INNOVATION: ASPECTS OF IMPROVEMENT AND HARMONIZATION

У статті досліджено методичні підходи щодо статистичного обліку розвитку туристичної сфери та її інноваційності. Встановлено, що проблема удосконалення національного статистичного обліку основних показників розвитку туризму була вирішена при розробці методики розрахунку обсягів туристичної діяльності. У методиці, яка базується на положеннях Стандартної міжнародної класифікації видів туристичної діяльності (СІКТА) та рекомендацій зі статистики туризму Всесвітньої туристичної організації (ВТО), було визначено систему показників, єдину за змістом та порівняну на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, що характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на економіку країни (регіону), визначають економічну та соціальну вагомість туризму в державі.

Оцінка інтегрального показника інноваційності, на наш погляд, може зацікавити різні групи стейкхолдерів підприємства. Значення та динаміка інтегрального рівня інноваційності повинні враховуватися у процесі прийняття різноманітних управлінських рішень на рівні підприємства, зокрема: розробки (коригуванні) інноваційної стратегії (програми) чи тактики, плануванні інноваційно-технологічного розвитку та моніторингу його виконання тощо.

A considerable number of scientific works are devoted to the development of a system of indicators for statistical analysis of the tourism sector. However, until now, unity among scientists has not been achieved in defining methodical tools for forming a unified system of indicators of statistical tourism accounting and their calculation. In view of this, there is a need for the allocation of types of economic activities for the CES-2010, which synergy form the sphere of tourism services. Accordingly, statistical reporting should be developed, so that it would be possible to distinguish volumes of services rendered by the subjects of the sphere of tourism.

The problem of improving the national statistics of the main indicators of tourism development was solved by developing a methodology for calculating the volume of tourism activity. The Methodology, based on the provisions of the Standard International Classification of Tourist Activities (CICTA) and the Recommendations on Tourism Statistics of the World Tourism Organization (WTO), established a system of indicators that is unique in content and comparable at all levels of government in Ukraine and internationally, which characterize the volume of tourism activity and the impact of tourism on the economy of the country (region), determine the economic and social importance of tourism in the state.

In the process of research and critical analysis of the state and trends of tourism development, we have identified certain shortcomings and inconsistencies of the current system of static indicators and existing methods of accounting for the results of activity of enterprises of the tourism sector in Ukraine and foreign subjects of tourist activity, which do not allow to properly track trends in demand and offers of tourist services in comparison with other countries. The assessment of the integral indicator of innovation, in our opinion, may be of interest to various groups of stakeholders of the enterprise. The significance and dynamics of the integral level of innovation should be taken into

account in the process of adopting various managerial decisions at the enterprise level, in particular: developing (adjusting) an innovation strategy (program) or tactics, planning innovation and technological development and monitoring its implementation, etc.

Ключові слова: критичний аналіз, рівень інноваційності, економічна діяльність, туристичні послуги, інфраструктура, туризм.

Key words: critical analysis, level of innovation, economic activity, tourist services, infrastructure, tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На жаль, до тепер види діяльності, віднесені до туристської, по ряду показників ще відрізняються від міжнародних підходів, що обумовлює неузгодженість статистичних показників, що не дозволяє проводити порівняльний аналіз із економічними показниками туристської галузі європейських держав, спричиняє недосконалість економічного аналізу й прогнозування тенденцій розвитку туризму в Україні, роль якого в обсязі послуг, що надаються, у декілька рази вища, ніж це обраховується зараз. Необхідність правильно поставленого первинного обліку у сфері туризму очевидна й пов'язана із загальними тенденціями європейської інтеграції України у всіх сферах діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню сутності і видів методичних підходів щодо статистичного обліку розвитку туристичної сфери та її інноваційності, а саме аспектам удосконалення та гармонізації присвячено чимало робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Серед них можна виділити М.С. Абібуллаєва, В.А. Бикова, М.Г. Круглова, В.Г. Садкова, П.Н. Машегова, Є.А. Збінякової, Е.В. Опекуна, Г.А. Хацкевича, Д. Хомутського, С.В. Шешегова та Є.В. Яковенко, роботи яких є основою для подальшої оптимізації системи показників (індикаторів стану та рівня інноваційності) та удосконалення методичних заasad розрахунку інтегрального показника.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї статті є дослідження методичних підходів щодо статистичного обліку розвитку туристичної сфери та її інноваційності. У межах досягнення мети виокремлено такі завдання: дослідження проблеми удосконалення національного статистичного обліку основних показників розвитку туризму; проаналізувати значення та динаміку інтегрального рівня інноваційності, які повинні враховуватися у процесі прийняття різноманітних управлінських рішень на рівні підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна практична статистика в Україні проводить облік показників, що характеризують розвиток туризму за такими напрямками (табл. 1) — це вивчення обсягу і напрямків туристичних потоків; попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами; характеристика наявності туристичних ресурсів та дослідження ефективності туристичної діяльності та її економічного значення для країни в цілому тощо.

У процесі дослідження та критичного аналізу стану та тенденцій розвитку сфери туризму нами виявлено певні недоліки та невідповідності чинної системи ста-

тичних показників та наявних методик обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму.

1. Розбіжності в українській та зарубіжній статистиці обліку показників попиту і пропозиції туристичних послуг (дані щодо структури попиту). Так, за українською статистикою вивчається мета поїздки лише за особами, обслугованими туроператорами і турагентами, визначається кількість тuro-днів за реалізованими ними путівками окремо для в'їзних і виїзних подорожуючих. У світовій практиці враховуються окремо всі особи, що ночують та одноденні відвідувачі, а для осіб, що ночують, ведеться облік кількості ночівель за видами засобів розміщення.

2. Умовність оцінки використання різних видів транспорту для обслуговування туристів. Так, у світовій практиці до показників пропозиції туристичних послуг відносять також дані про використання різних видів транспорту для обслуговування туристів та визначають середню тривалість перебування гостей у засобах розміщення. В Україні використання транспорту для перевезення туристів оцінюється умовно за часткою, визначеною шляхом експертних оцінок. Проте їх слід вчасно актуалізувати, оскільки ці показники не публікуються в українській офіційній статистиці, а розрахункові показники є неточними.

3. Відсутність єдиної державної інформаційної системи (бази даних) про туристичні ресурси (інформація про їх стан, кількість, детальний опис кожного об'єкту), які можуть приваблювати туристів. Остання передбачає одержання інформації про кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, в тому числі паркової, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток; кількість та статус театрів, картинних галерей тощо.

4. Відсутність чітко визначеного розділу "Туризм" у національному класифікаторі видів економічної діяльності не дає можливості визначити реальний внесок туристичної сфери у економічне зростання нашої країни. Тому необхідно чітко виділити види економічної діяльності за КВЕД-2010, які в сукупності формують сферу туристичних послуг, а залежно від цього має розроблятися і статистична звітність для отримання інформації про обсяги наданих послуг саме суб'єктів сфери туризму [1].

5. Неспроможність дослідження (оцінки) стану та динаміки розвитку туризму, його соціально-економічної ефективності за рівнями функціонування. На нашу думку, для оцінки стану та динаміки розвитку туризму слід використовувати систему показників, яка б враховувала рівні проведення дослідження, а саме: міжнародний, національний чи регіональний. При цьому оцінку соціально-економічної ефективності розвитку туризму можна буде здійснювати за умови використання відповідних сукупних базових показників, визначених та розрахованих спеціально тощо.

6. Невідповідність вітчизняної та Міжнародної класифікації видів туристської діяльності (СІКТА), щодо

Таблиця 1. Облікові показники статистики туризму в Україні та міжнародна система показників

Блоки показників	Основні показники, що використовуються в Україні	Міжнародна система показників
1. Показники обсягу і напрямів туристичних потоків	1. Кількість громадян України, які виїздили за кордон. 2. Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну. 3. Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, всього, в тому числі іноземних туристів, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон та внутрішніх туристів. 4. Кількість екскурсантів	1. Кількість іноземних громадян, які відвідали країну (відвідувачі, які ночують, одноденні відвідувачі та пасажери круїзів). 2. Кількість громадян країни, які виїздили за кордон. 3. Кількість внутрішніх туристів що перебували з ночівлею
2. Показники попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами	1. Кількість туристів за метою поїздки. 2. Кількість туро-днів за реалізованими путівками. 3. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, номерів, місць у них	1. Прибулі з інших країн за метою відвідання, регіонами виїзду та видами транспорту). 2. Тривалість перебування оцінюється кількістю ночівель у різних закладах розміщення окремо для іноземних (в'їзних та виїзних) і внутрішніх туристів. 3. Кількість засобів розміщення номерів, місць у них
3. Показники наявності туристичних ресурсів	1. Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо). 2. Кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо. 3. Кількість та статус театрів	1. Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо). 2. Кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо. 3. Кількість та статус театрів
4. Показники ефективності туристичної діяльності	1. Обсяг наданих туроператорами туристичних послуг. 2. Комісійні тур агентів. 3. Витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг. 4. Чистий прибуток (збиток) підприємств	1. Туристські витрати в'їзних туристів в даній країні. 2. Туристські витрати виїзних туристів в інших країнах
5. Показники економічного значення розвитку туризму для країни в цілому	1. Обсяг туристського споживання. 2. Зайнятість в сфері туризму. 3. Сума податків, що надходить до бюджету від туристичної діяльності	1. Валовий внутрішній продукт, створений туристичною галуззю. 2. Експорт туристичних послуг. 3. Імпорт туристичних послуг. 4. Прямая зайнятість у сфері туризму

переліку характерних туристських послуг. Згідно з даними Міжнародної класифікації видів туристської діяльності (СІКТА), до туристської діяльності 1-го порядку віднесено близько 70 показників, частина яких практично відповідають статистичним показникам характерних туристських послуг у вітчизняній статистиці. Однак ряд показників ще не включений в Україні в перелік характерних туристських послуг, наприклад, навчання в області туризму, видача віз, консульські послуги, архітектура й інжиніринг у сфері туризму [2].

На жаль, до тепер види діяльності, віднесені до туристської, по ряду показників ще відрізняються від міжнародних підходів, що обумовлює неузгодженість статистичних показників, що не дозволяє проводити порівняльний аналіз із економічними показниками туристської галузі європейських держав, спричиняє недосконалість економічного аналізу й прогнозування тенденцій розвитку туризму в Україні, роль якого в обсязі послуг, що надаються, у декілька рази вища, ніж це обраховується зараз.

Необхідність правильно поставленого первинного обліку у сфері туризму очевидна й пов'язана із загальними тенденціями європейської інтеграції України у всіх сферах діяльності. До факторів, що впливають на стан статистичного обліку в туризмі, нами віднесено:

- особливості історичного розвитку туризму при плановій економіці;
- активізація в Україні процесів перерозподілу ресурсів між галузями;
- відсутність цільового фінансування науки й наукових проектів у туризмі;
- низький професійний рівень фахівців державних органів керування.

Таким чином, нагальним залишається питання удосконалення не лише системи показників статистичного обліку результатів діяльності підприємств сфери туриз-

му України, але й узгодження методик розрахунку обсягів реалізації туристичного продукту.

За своєю сутністю інноваційність може та повинна бути об'єктом моніторингу, діагностування та оцінювання, а значить і управління в цілому. З огляду на це, здійснення постійного моніторингу й оцінки динамічних процесів та тенденцій формування є актуальним завданням щодо кожного суб'єкта, як носія інноваційності, оскільки є базисом прийняття ефективних управлінських рішень та забезпечення високого рівня інноваційності.

Інноваційність як показник оцінки відносять до групи комплексних інтегральних показників, як-от: інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, при цьому рівень інноваційності (інтегральний показник визначає ступінь (міру) інноваційності підприємства, галузі, регіону тощо.

Доцільність кількісного дослідження та обрахунку показників інноваційності Хомутським Д. [3] обумовлена тим, що в результаті має місце: 1) об'єктивна база даних для прийняття управлінських рішень; 2) обґрунтування специфічних ознак (особливостей) та взаємоузгодженість стратегічних інтересів та пріоритетів розвитку; 3) раціональний розподіл ресурсів корпоративною системою управління інноваційною діяльністю; 4) можливість здійснення діагностики інвестиційного забезпечення (фінансування) інноваційного розвитку щодо його відповідності поставленим цілям з метою усунення виявлених проблем та загроз; 5) мотивація персоналу до збільшення продуктивності та покращення якості праці тощо.

Досліджуючи критерії до визначення (оцінки) інтегрального показника інноваційності за умови використання інваріантного ("наскрізного") підходу оцінювання, який обумовлює діагностику одночасно загальнонаціонального, регіонального та корпоративного рівнів,

Садков В.Г., Машегов П.Н., Збінякова Є.А. [4] з'ясували, що даний показник повинен, зокрема: 1) визначати результати (ефективність) здійснення інноваційних процесів; 2) формувати цілісну ієрархічну систему критеріїв інноваційності (в розрізі окремих компонент); 3) визначати напрями підвищення інноваційності через вплив на її структурні компоненти (показники).

Так, у [4] пропонується оцінювати рівень інноваційності економіки підприємства на основі визначення динаміки показника "ресурсомісткість на одиницю доданої вартості". Динамічний підхід до оцінювання, на нашу думку, є досить раціональним, проте використання динаміки лише одного показника для визначення рівня інноваційності дещо обмежує його аналітичну цінність, до того ж не зовсім відповідає критеріям інтегральної оцінки.

Використання показників державної служби статистики для визначення інноваційності галузі, дозволяє дослідити співвідношення отриманих результатів від інноваційної діяльності та витрачених на неї ресурсів; співвідношення інвестицій в основний капітал та витрат на технологічні інновації харчової промисловості; співвідношення витрат на придбання машин, обладнання й нових технологій та інвестицій в основний капітал тощо [5].

Абсолютно справедливо зазначено, що ці показники не вичерпують усі характеристики інноваційної активності підприємства, які необхідні для ефективного управління галузевими інноваційними процесами. Тому для оцінки рівня інноваційності виробництв, зокрема туристичного продукту, запропоновано використовувати як узагальнюючий показник, так і систему часткових показників, яка включає: 1) частку прибутку від реалізації нової продукції, % до загального обсягу; 2) витрати на модернізацію й технологічне обладнання, % до вартості основних фондів; 3) витрати на дослідження і розроблення, включаючи придбання ліцензій і патентів, % до валового прибутку; 4) частку працівників, зайнятих в інноваційній діяльності, до середньорічної кількості співробітників, % їх загальної чисельності та ряд інших. Узагальнюючий показник пропонується визначати як добуток значень часткових показників за умови їх визначення в частках одиниці (від 0 до 1).

У свою чергу, Хомутський Д. [3] пропонує використовувати для оцінки інноваційності 9 груп базисних показників, зокрема:

1. Коефіцієнт рентабельності інновацій (фінансовий результат від інноваційної діяльності/витрати на інновації). При цьому фінансовий результат для обрахунку цього показника слід визначати як додатковий дохід, що отримала компанія від реалізації нового продукту; перевищення фактичного доходу від виведення нового продукту на ринок над плановим показником у результаті більш ефективного виходу на ринок; скорочених операційних витрат на реалізацію послуги; прибуток від проникнення продуктів на новий сегмент ринку.

2. Частка виручки від реалізації нових продуктів у загальному обсязі прибутку за останні n років.

3. Зростання ринкової вартості компанії порівняно з відносним зростанням галузевого ринку за останні n років.

4. Кількість нових продуктів, сервісів та бізнесів, які компанія вивела на ринок за останні n років.

5. Кількість інноваційних ідей, висунутих співробітниками компанії упродовж останніх n місяців.

6. Відношення реалізованих інноваційних ідей до загальної кількості пропозицій.

7. Час від моменту генерування нової ідеї до запровадження інноваційного проекту.

8. Питома вага клієнтів, які вважають організацію інноваційною, у відношенні до їх загальної кількості.

9. Інноваційний індекс, який охоплює кількість новаторських ідей, % залучення персоналу в інноваційний процес, зростання продажів компанії в результаті інноваційної активності, кількість отриманих організацією патентів.

Заслугує на увагу, методичний підхід [6] рівень інноваційного розвитку підприємства пропонується оцінювати як середньозважений добуток 5 індексів: витрат на інноваційну діяльність, випуску інноваційного продукту, власних коштів фінансування інноваційної діяльності, нової техніки й технології та рівня освіти персоналу. Для визначення ступеня значущості окремих індексів запропоновано використовувати метод експертних оцінок, залучаючи як експертів найбільш активних учасників інноваційного процесу, що здійснюють діяльність на певному ринку або в масштабах окремого регіону. Перевагами цього методу є, по-перше, широкий перелік оцінкових показників, динаміка яких обумовлює інтегральну оцінку; по-друге, розуміння їх нерівнозначності, що і пропонується нівелювати за рахунок використання рангів значущості.

Корисним для туристичних підприємств, що не охоплені статистичною звітністю з інновацій та технологій, на думку Яковенка Е.В. [7], буде використання методики оцінки рівня інноваційності на основі визначених параметрів (5 груп):

1. Параметри інноваційного потенціалу підприємства — обсяг фактичних витрат на інноваційні розробки; питома вага чистого прибутку, спрямована на інновації, %; питома вага працівників, що беруть участь в інноваціях, від загального числа зайнятих, %.

2. Параметри оновлення продукту — середній життєвий цикл інновацій, років; частка принципово нових продуктів (послуг), % у загальному обсязі; коефіцієнт оновлення продукції.

3. Параметри конкурентоспроможності продукту — диференціація продукту (число нових видів); частка ринку, %.

4. Параметри експортної орієнтації продукту — питома вага іноземних покупців, %; питома вага експортованої продукції, %.

5. Параметри ефективності інноваційної діяльності, приріст кількості покупців, %; зниження витрат на виробництво продукції, зростання прибутку, %.

Наведений вище перелік вказує на те, що відсутність статистичної звітності не є перешкодою до оцінки рівня інноваційності, адже використовуються показники, які не безпосередньо, а опосередковано відображають результати інноваційної діяльності суб'єкта господарювання.

Різновекторність, запропонованих до розгляду, методичних підходів, на нашу думку обумовлена: 1) різноманітним інструментарієм, що використовується в процесі визначення інтегрального показника на базі кількісних та якісних характеристик; 2) спроможністю використовувати для оцінки як статистичну звітність, зокрема спеціалізовану, так і дані інформації управлінського обліку, анкетного опитування тощо.

Узагальнюючи вищезазначене, варто акцентувати увагу на тому, що весь комплекс показників інноваційності, поділяється на 2 групи:

1) показників зовнішньої (експрес) оцінки (аналізу), які розраховуються на основі офіційної статистичної інформації (чинні форми статистичної звітності) та даних спеціалізованих обстежень підприємств, складовою оцінювання яких є:

— передумови інноваційності: формування об'єктів інтелектуальної власності; співпраця з освітньо-науковим та підприємницьким сектором; інформаційно-кадрова готовність підприємства до впровадження інновацій; фінансово-інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності підприємства; державне (регіональне) сприяння інноваційності підприємств;

— результати (прояви) інноваційності: інноваційна активність підприємств; виведення на ринок інноваційних продуктів; упровадження нової техніки та передових технологій; упровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій; участь у технологічному трансферті.

Інтерпретація такого публічного інтегрального показника інноваційності може передбачати порівняння з іншими підприємствами-аналогами, конкурентами та (або) середніми значеннями по галузі (за видом економічної діяльності).

2) показників внутрішньої (фундаментальної) оцінки, які є інформаційною базою для визначення інтегрального показника інноваційності з метою формування висновків та розробки й прийняття відповідних управлінських рішень. Інтерпретація такого рівня інноваційності здійснюється відповідно до його рівня, динаміки чи ступеня досягнення цільових (еталонних, планових) значень окремих оцінкових показників, які характеризують передумови та прояви інноваційності підприємства, його окремих структурних підрозділів, працівників тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У процесі дослідження та критичного аналізу стану та тенденцій розвитку сфери туризму нами виявлено певні недоліки та невідповідності чинної системи статичних показників та наявних методик обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму в Україні та зарубіжних суб'єктів туристичної діяльності, які не дозволяють коректно відстежити тенденції зміни попиту і пропозиції туристичних послуг порівняно з іншими країнами. Оцінка інтегрального показника інноваційності, на наш погляд, може зацікавити різні групи стейкхолдерів підприємства. Значення та динаміка інтегрального рівня інноваційності повинні враховуватися у процесі прийняття різноманітних управлінських рішень на рівні підприємства, зокрема: розробки (коригуванні) інноваційної стратегії (програми) чи тактики, плануванні інноваційно-технологічного розвитку та моніторингу його виконання тощо.

Література:

1. Скляр Г.П. Проблеми гармонізації показників розвитку сфери туризму в Україні з міжнародними стандартами / Г.П. Скляр, Л.В. Дробиш, Л.І. Вишневецька // Модернізація економіки в умовах зростання суспільної

свідомості: людинорозмірність, духовність, партнерство, кооперація [Електронний ресурс]: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 1 листопада 2016 р.). — Текст. і граф. дані (2,4 МБ). — Полтава: ПУЕТ, 2016. — С. 185—190.

2. Карташевская И.Ф. Оптимизация процессов управления туристскими ресурсами на региональном уровне. / И.Ф. Карташевская // Культура народов Причерноморья. — № 45. — 2003. — С. 173—178.

3. Хомутский Д. Как измерить инновации / Д. Хомутский // Управление компанией. — 2006. — № 2. — С. 8—11.

4. Садков В.Г. Оценка уровня инновационности экономики и ключевые направления формирования целостной многоуровневой национальной инновационной системы / В.Г. Садков, П.Н. Машегов, Е.А. Збинякова // Инновационная экономика. — 2006. — № 1. — С. 49—53.

5. Шешегов С.В. Показатели оценки уровня инновационности в пищевой промышленности [Електронний ресурс] / С.В. Шешегов. — Режим доступу: <http://economics.openmechanics.com/articles/204.pdf>

6. Абибуллаев М.С. Теоретико-методические основы оценки инновационного развития предприятий / М.С. Абибуллаев // Стратегія економічного розвитку України. — 2004. — № 15. — С. 80—87.

7. Яковенко Е.В. Методические аспекты оценки инновационной активности туроператоров Крыма / Е.В. Яковенко // Культура народов Причерноморья. — 2010. — № 196. — С. 230—234.

References:

1. Sklyar, G.P. (2016), "Problems of harmonization of indicators of tourism development in Ukraine with international standards", Problemy harmonizatsii pokaznykiv rozvytku sfery turyzmu v Ukraini z mizhnarodnyimi standartamy, [Modernization of the economy in the conditions of growth of social consciousness: human dimension, spirituality, partnership, cooperation], Poltava, Ukraine, November 1, pp. 185—190.

2. Kartashevskaya, I.F. (2003), "Optimization of the processes of management of tourist resources at the regional level", Culture of the Black Sea peoples, № 45, pp. 173—178.

3. Khomutsky, D. (2006), "How to measure innovation", Management of the company. № 2, pp. 8—11.

4. Sadkov, V.G. (2006), "Estimation of the level of innovation of the economy and key directions of formation of a holistic multilevel national innovation system", Innovative economy, № 1, pp. 49—53.

5. Sheshegov, S.V. (2004), "Indicators of innovation level assessment in the food industry", available at: <http://economics.openmechanics.com/articles/204.pdf>, (Accessed 24 Dec 2018).

6. Abibullayev, M.S. (2004), "Theoretical and methodological bases of estimation of innovative development of enterprises", Strategy of economic development of Ukraine, No. 15, pp. 80—87.

7. Yakovenko, E.V. (2010), "Methodical aspects of evaluation of innovative activity of tour operators of the Crimea", Culture of the Black Sea peoples, № 196, pp. 230—234.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2019 р.